

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI DIZARTIK BOLALARGA SO'Z YASASHNI O'RGATISH METODIKASI

Alijonova Mamura

Qo'qon DPI "Qayta tayyorlov" fakulteti tinglovchisi

Annotatsiya: Dizartriyani bartaraf etish bo'yicha olib boriladigan logopedik ta'sir tizimi kompleks ravishda amalga oshiriladi, yani artikulyatsion apparat massaji va gimnastik mashqlari, ovoz va nafas ustida ishlash, umumiy davolash, davolovchi jismoniy-tarbiya, fizioterapiya va dori-darmonlar bilan davolash ishlari.

Kalit so'zlar: Dizartriya, korreksiya, artikulyatsiya, motivatsiya.

Dizartrik bolalar bilan olib boriladigan logopedik ish usullari A.G.Ippalitova, O.V.Pravdina, V.V.Ippalitova, E.M.Mastyukova, G.V.Chirkina, I.I.Panchenko, va boshkalar tomonidan ishlab chiqilgan.

Dizartrik bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarning vazifalari quyidagilardan iborat:

1-tovushlarning to'g'ri talaffuzini o'rgatish, ya'ni artikulyatsion motorikani, nutqiy nafasni rivojlantirish va tovushni nutqga qo'yish va mustahkamlash.

2-Fonematik idrokni rivojlantirish, tovush analiz malakasini shakllantirish.

3-Nutqning ritm, oxangdorligi va ifodaliligi tomonidagi kamchiliklarni bartaraf etish.

4-Paydo bo'lgan nutqning umumiy rivojlanmaganligini to'g'irlash.[1.B.95.]

Dizartrik bolalarda tovushlar talaffuzidagi kamchiliklarni bartaraf etish, tuzatish ishning eng asosiy vazifalaridan biridir.

Tovushlar talaffuzidagi kamchiliklarining asosiy sababi nutq apparati a'zolarining harakatchanligida kuzatiladigan kamchiliklardir.

Shuning uchun logoped asosiy diqqatni artikulyatsion apparat harakatchanligini rivojlantirishga qaratishi lozim.

Tovushlar talaffuzi ustida ishlash quyidagi holatni hisobga olib tashkil etiladi:

- Dizartriya shakli, bolaning nutqini rivojlanish holati va bola yoshini hisobga olish.

- Nutq kommunikatsiyasining rivojlanishi. Tovushlar talaffuzining shakllanishi kommunikatsiyaning rivojlanishiga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

- Motivatsiyaning rivojlanishi, bor bo'lgan buzilishlarning bartaraf etishga intilish, o'z-o'zini anglashni, o'ziga ishonch, o'zini boshqarish va nazorat qilish, o'z qadrini bilish hamda o'z kuchiga ishonish.

- Differentsial eshitish idroki va tovush analizi qobiliyatini rivojlantirish.

- Ko`ruv-kinestetik tuyg`uni rivojlantirish yo`li bilan artikulyatsion tartib va artikulyatsion harakatni kuchaytirish.

- Ishni bosqichma-bosqich tashkil etish. Korrektsion ish bolada talaffuzi saqlanib qolgan tovushlardan boshlanadi. Ba'zan tovushlar ancha sodda motor koordinatsiyalari tamoyiliga ko`ra tanlab olinadi, ammo artikulyatsion buzilishni hisobga olingan holda birinchi navbatda ilk ontogenez tovushlari ustida ish olib boriladi.

- Eng og`ir buzilishlarda ya'ni bola nutqi atrofdagilar uchun umuman tushunarsiz bo`lganda korrektsion ish alohida ajratilgan tovushlar va bo`g`inlardan boshlanadi. Agarda bola nutqi atrofdagilar uchun nisbatan tushunarli bo`lsa va u ayrim so`zlarda nuqsonli tovushlarni to`g`ri talafuz qila olsa unda ish «tayanch» so`zlardan boshlanadi. Har qanday hollarda va turli nutqiy holatlarda tovushlar nutqda mustahkamlanishi zarur.

- Markaziy asab tizimi shikastlangan bolalarda nutqdan oldingi davrda logopedik ishlarni muntazam olib borish yo`li bilan tovushlar talaffuzidagi murakkab buzilishlarni oldini olish muxim ahamiyatga ega.[2.B.89.]

Bola shaxsining shakllanish jarayoni insoniyatning ijtimoiy tarixiy tajribasini o`zlashtirish orqali amalga oshiriladi. Odam shaxsining rivojlanishi bir qancha bosqichda o`tadi. Har bir navbatdagi bosqich avvalgisi bilan mustahkam bog`liq bo`ladi, avval erishilgan bosqich yanada yuqoriroq bosqichning tuzilishiga uzviy tarzda qo`shiladi. Har bir yosh davri yashalgan yosh, organizm biologik tizimlarining etilish darajasi, ularning vazifalari, shu bilan birga odamning haetiy tajribasi, bilimlarning hajmi, faoliyat turlari va mazmuni bilan belgilanadi. Yosh kattalashgan sari bolaning psixik faoliyati boyib boradi uning sensor, aqliy, hissiy, irodaviy xususiyatlari orasidagi o`zaro aloqa o`zgaradi, bu esa rivojlanishning umumiy darajasiga, xulq-atvorning tartibga solishga ta`sir ko`rsatadi. (V.I.Loginova , P.G.Samorukova). Dastlabki yetti yil mobaynida bola rivojlanishning uch asosiy bosqichini, ya'ni,go`daklik,ilk va maktabgacha davrlarni boshdan kechiradi. Har bir davr o`zicha muhim ahamiyatga ega bo`ladi, zero mazkur davr bosqichlarida yaratilgan shart-sharoitlar takrorlanmaydi.

Dizartrik bolalar bilan olib boriladigan logopedik ish dizartriyaning barcha shakllarida nutq buzilishi, umumiy va nutqiy matorika buzilishlarining mexanizmlarini bilish, hamda bolaning shaxsiy hususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Nutqgacha bo`lgan davrda olib boriladigan korrektsion-pedagogik ishlarning asosiy maqsadi bola nutqining va shaxsini o`z vaqtida shakllantirishni taminlovchi rivojlantirishdan iborat.[3.B.157.]

Korrektsion-pedagogik ish maxsus jihozlangan xonada har kuni induvidual ravishda olib borilishi lozim. Mashg`ulot vaqtida har bir bolaning individual xususiyatini hisobga olgan holda gavdaning holati kerakli holat bo`yicha

joylashtiriladi. Bu holat albatta bola uchun qulay shu bilan birga patologik tonik refleksi minimal ravishda yuzaga chikishni ta'minlashi ham zarur.[4.B.101.]

Korreksion-pedagogik ishlarning asosiy yo`nalishi bo`lib quyidagilar hisoblanadi:

a) diferentsiyalashgan joyli uqalash;

b) artikulyatsion mashqlar orqali artikulyatsion organlarning funksiyasini normal holatga keltirish;

v) ko`rib va eshitib qabul qilishni rivojlantirish;

g) emotsional ta'sirlarni rivojlantirish;

d) qo`l harakatlari va buyumlar bilan ishlash faoliyatini rivojlantirish;

e) nutqni tushunishni rivojlantiruvchi tayyorlov davrini shakllantirish;

yo) faol nutqni shakllantiruvchi tayyorlov davrini rivojlantirish.

Bu yo`nalishlar bolaning yoshiga va uning individual rivojlanishi holatiga bog`liq holda o`zgartirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Murodjon, Xovodillayev, D. Abdurazoqova, and Ortiqov Muhtorilla. "9-13 YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARDA BOG`LANGAN NUTQNI SHAKLLANTIRISH ISHLAR TIZIMI." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.

2. Xovodillayev, M. X., and Nazorova Qizlarxon. "NUTQ NUQSONLARINI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH ISHLARINI TASHKIL ETISH." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.

3. Xovodillayev, M. X., Qodirov Dilyor, and Xudoyberdiyev Javohir. "OG'IR INTELEKTUAL NUQSONGA EGA BOLALARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI." INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 19. 2023.

4. Xabibullo o`g`li, Xovodillayev Murodjon, and Komilov Otabek Iqboljon o`g`li. "ESHITISHIDA NUQSONI BO`LGAN BOLALARNING ESHITISH IDROKINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." Science Promotion 2.1 (2023): 28-34.

5. Murodjon, Khovodillayev, and Kabirova Zarnigor Rakhmonjonovna. "TECHNOLOGIES OF SPEECH FORMATION IN MENTALLY DEAD CHILDREN 9-13 YEARS OLD." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 56-60.

6. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, Havodullayev Murodjon, and Ibrokhimova Sarvinoz Anvarjonovna. "ORIGIN OF DYSLALIA AND WAYS OF

ITS ELIMINATION." *American Journal of Pedagogical and Educational Research* 19 (2023): 48-51.

7. Makhmudov, Khurshidjon, and Khovodillayev Murodjon. "THE IMPORTANCE OF INDEPENDENT ACTIVITY IN THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS." *American Journal of Pedagogical and Educational Research* 19 (2023): 44-47.

8. Muradkhan, Khovadillayev. "DEVELOPMENT OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 343-347.

9. Rustam, Khayitov Lazizbek, and Murodjon Khavodullayev. "DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE DEFECTOLOGISTS." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 547-552.

10. Murodjon, Xovodillayev. "METHODS FOR THE FORMATION OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." *Academia Repository* 4.10 (2023): 332-335.

11. Xovodillayev, Abduaxatova S. Akramova Z. MX. "Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar psixologik–pedagogik xusiyatlari." *Confrencea* 12.12 (2023): 492-499.

12. Murodjon, Tilovmurodova M. Mahmudova S. Xovodillayev. "NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARNI NUTQINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI." *Confrencea* 12.12 (2023): 485-491.

13. 1.Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjan. "METHODS OF STUDYING THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF MENTALLY WEAK STUDENTS OF Q HOME CLASS ON THE BASE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES."

14. 2.O'gli, Nabiye Ravshanjan Shavkatjon. "Methods of studying the educational activity of mentally weak students of Q home class on the base of innovative technologies." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 21-25.

15. 3.Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "INTELEKTIDA NUQSONI BO 'LGAN O 'QUVCHILARNING XULQ-ATVORINING O 'ZIGA XOSLIGI." (2023): 140-145.

16. 4.Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "TA'LIM JARAYONIDA AUTIZMLI FARZAND TARBIYALAYOTGAN OTA-ONALAR BILAN ISHLASH USULLARI." (2023): 128-132.

17. 5.Shavkatjon o'g'li, Nabiye Ravshanjon. "CONDUCT A CULTURE OF STUDENTS WHO ARE DEFICIENT IN INTELLIGENCE THE WAY OF THE FORMATION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 551-557.

18. 6.Nabiyev, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "МАКТАБГАЧА YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.

19. 7.Nabiyev, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "МАКТАБГАЧА YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.

20. 8.Shavkatjon o'g'li, Nabiyev Ravshanjon. "Boshlang 'Ich Sinf Aqli Zaif O 'Quvchilar Nutqini O 'Stirish." *Research And Education* 1.1 (2022): 263-267.

21. 9.Ogli, Nabiev Ravshanjon Shavkatjon, and Quchqorova Farida Erkin Qizi. "Features of the Higher Nervous Activity and Psychic Processes of Students with Intellectual Deficiencies." *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching* 19 (2023): 146-151.

22. 10.Nabiyev, R. Sh. "МАКТАБГАЧА YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING SHAXSI VA SHAXSLARARO MUNOSABATI XUSUSIYATLARINI O 'RGANISH METODLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 129-134.

23. 11.Ogli, Nabiyev Ravshanjon Shavkatjon, and Ortiqboyeva Parizoda Ismoiljon Qizi. "Families of Children with Defects in the Development of Pedagogical-Psychological Work." *Journal of Pedagogical Inventions and Practices* 19 (2023): 143-146.